

Fig. 1. Kirketomten set fra vest med grusgravssænkningen i forgrunden. Til venstre i billedet anes spiret på Brahetrolleborg Kirke. Foto Anders C. Christensen 2021. – *The church ruin seen from the west with the gravel quarry hollow in the foreground. On the left of the picture one can make out the spire of Brahetrolleborg Church.*

†FLENINGE KIRKE

BRAHETROLLEBORG SOGN

Kirken er første gang omtalt 1555 i forbindelse med Christian III's omfattende kirkeøkonomiske regulering, hvis vilkår er nedfældet i de såkaldte »klemmebreve«; herved blev præsternes aflønninger omorganiseret og som en konsekvens heraf enkelte kirker nedlagt.¹ I forbindelse hermed skulle »... Flening och Hoggerup kircker affbrydis ...« og sten, tømmer, klokker og eventuelle 'andre ornament' komme Holme Klosterkirke til gode. Ifølge skrivelsen skulle endvidere den nærliggende Krarup Kirke ved præstens bortgang annekteres af Klosterkirken (s. 3497).² Det præcise tidspunkt for kirkernes nedrivning kendes imidlertid ikke, og givetvis er der forløbet en årrække inden effektivering. I forbindelse med overdragelsen af Holme Kloster fra Eskild Oxø til dronning Dorothea via dennes lensmand, rigsmarsk Frands Brockenhuus 1558, skyldte Eskild Oxø ifølge regnskabet for årene 1556–58 de to kirker en række naturalier i form af blandt andet korn

og flæsk, hvoraf en del heraf fandtes i en kirkelade.³ En senere formodning om, at de to kirker blev nedrevet 1569, skyldes formentlig, at Holme Klosters nye ejer Henrik Rantzau og dennes hustru dette år samt året efter rettede henvendelse til biskop Niels Jespersen med anmodning om, at annekteringen af Krarup Kirke skulle effektueres, hvilket altså tilsyneladende og i modstrid med klemmebrevets ordlyd ikke var sket ved præstens død 1562;⁴ af skrivelserne fremgår imidlertid intet vedrørende Hågerup og Flening kirkers nedrivning. Derimod noterede biskop Jacob Madsen 1589 mere håndgribeligt, at kirkerne var »affbrot«.⁵

Et *sagn* o. 1870 fortæller, at der i kálhaverne og på tofterne omkring Flening kunne påtræffes kirkens skytsånd, en meget gammel, men husvild hare, der oprindeligt havde bolig bag kirkens alter, hvor den vågede over de hellige genstande; endvidere var det kendt, at så snart et dødsfald var i vente, lod haren sig se.⁶

Kirken lå ud til den nuværende Fleningevej,⁷ godt 300 m øst for Arreskov Søs sydlige del og med omtrent samme afstand til stationsbyen Korinths nordlige udkant. De nærmeste naboer til lokaliteten, der førhen benævntes »Gamle Kirke«, er gården Søkilde mod nordvest, der ifølge ældre, men ubekræftede overleveringer skulle have været identisk med sognets tidligere præstegård fra efterreformatork tid.⁸ Ved gården er af egnens beboere rejst en mindesten til ære for den lærde bonde, lokalhistorikeren Niels Rasmussen Søkilde (1837–1905), hvis litterære værker endnu flittigt studeres i forbindelse med egn- og slægtshistoriske forhold.⁹ Syd for kirketomten ligger gården Damsbo, der oprindeligt lå på den anden side af gaden, men som brændte 1788 og efter udskiftningen blev genopført på nuværende plads;¹⁰ de to ejendomme er blandt de sidste eksisterende af landsbyens gårde.¹¹

De arkæologiske undersøgelser omfatter en prøvgravning 2012 fulgt af en regulær udgravning 2014 udført af Odense Bys Museer.¹² Ved den indledende sondering blev kirkegårdens sydlige og vestlige afgrænsning fastlagt, mod vest i form af det

gamle stendige mod Fleningevej, mens den søndre udstrækning falder sammen med det nuværende markskel. Vigtigst var dog registreringen af en række jordfæstegrave (jf. ndf.), mens genstandsfundene bl.a. omfattede fire mønter fra middelalderen, alle danske penninge fra ca. 1286–1360.¹³

På baggrund af de indledende resultater blev den resterende del af kirkegården udgravet 2014. Her fremkom i alt 60 grave med generel dårlig bevaringsgrad (jf. ndf.). Kirkegårdens mulige udstrækning vurderes at have omfattet et areal på ca. 1.750 m², idet dog grænserne mod nord og øst kun indirekte lod sig bestemme. I udgravningsfeltets nordøstlige del var der rester af en stensat middelalderlig brønd.

†*Bygning.* Ved de arkæologiske undersøgelser er ingen sikre spor påtruffet af kirken, der formodes at være helt forsvundet, blandt andet som følge af områdets grusgravning. En mulig rest i form af en stenkonzentration i udgravningsfeltets nordlige periferi kan dog være levn af en søndre udbygning, muligvis et våbenhus; bygningsresterens tilstedeværelse var kendt allerede i 1800-tallet som meddelt af Rasmussen Søkilde, der endvi-

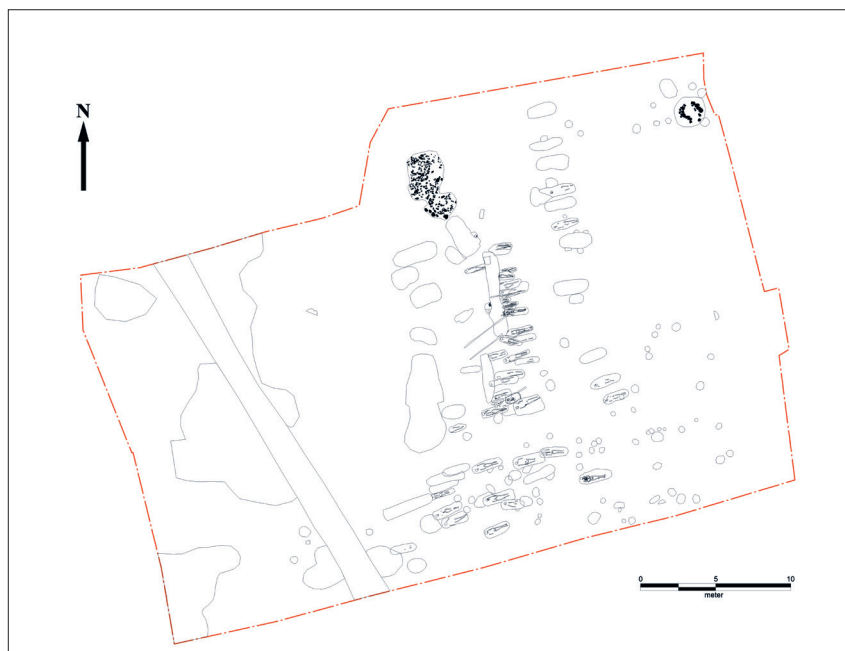

Fig. 2. Udgravningsplan. 1:500. Mikael Manøe Bjerregaard, Odense Bys Museer. – *Excavation plan.*

Fig. 3. Jordfæstegrav set fra nord. Foto Klaus Risskov Pedersen, Odense Bys Museer 2014. – *Inhumation grave seen from the north.*

dere berettede om fund af tagsten, murbrokker og knogler.¹⁴ At bygningen i princippet kan have været placeret syd for det undersøgte område, i Damsbos have (jf. ovf.), hvor der tidligere er fundet knogler og tegl, kan dog ikke udelukkes.

Af Rasmussen Søkildegang fremgår endvidere, at kirkeruinens mure var synlige indtil tiden umiddelbart efter udskiftningen, hvor der kunne ses et grundrids af den øst-vest orienterede bygning med den omtalte søndre udbygning. Materialet bestod af tilhugne kampesten, røde tegl i munkestensstørrelse og desuden kalkmørtel med tilslag af 'rigelige' mængder muslingskaller samt røde tagtegl i forskellige størrelser (munke/nonner?). Desuden blev der opbevaret 'smukt prydede sten fra buevinduerne' og sten fra 'hvælvingernes murpiller', hvormed der formentlig menes formsten; endvidere fragmenter af 'sandstenspiller', der antoges at have været anvendt 'over kordøren' samt rester af fliser 'og andet'. Ved undersøgelsen 2012 fremkom endvidere bygningsfragmenter af frådsten.

Inventar. Fra kirken eksisterer nu kun den døbefont, der befinder sig i Brahetrolleborg Kirke (s. 3415).¹⁵

De sparsomme oplysninger om bygningens udformning vanskeliggør i sagens natur en nær-

mere tidsfæstelse af anlægget, men sammenholdt med gravenes datering (jf. ndf.) har der sandsynligvis efter vanligt skema været tale om en romansk kampe- eller kvaderstenskirke med flere senmiddelalderlige udbygninger af teglsten.

Kirketomtens tjente efter nedlæggelsen som stenbrud, idet byggestenene blev anvendt som supplerende materiale i de nærmeste gårde samt i stengærder og vejbelægninger, og ydermere udnyttedes lokaliteten i begyndelsen af 1800-tallet som nævnt til grusgravning, hvorved resten af kirken såvel som en stor del af kirkegården forsvandt (jf. fig. 1).¹⁶

Grave. Af de 60 fundne grave var der skeletter eller rester heraf i henved 50, men som ovenfor anført var bevaringsforholdene ikke optimale; således fremkom hovedparten af knoglerne i en dybde på blot 5-20 cm under jordsmonnet, hvorfor en betragtelig del af de oprindelige gravlæggelser må anses for at være helt forsvundet som følge af markens dyrkning.

På grundlag af skeletternes armstillinger formodes det – igen med behørigt hensyn til de slette bevaringsmæssige forhold – at gravene tidsmæssigt fordeler sig fra 1100-tallet og frem til kirkens nedlæggelse, dog med hovedvægt i 1200-1300-årene.

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af ÷Fleninge Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed, jf. også s. 59 ff. Henvisninger til *Danmarks Kirker*, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København (RAK). Frands Brockenhuus. Kongelige og fyrstelige missiver 1557-1567.*

Redaktion ved Anders C. Christensen, arkivalielæsning ved Bjørn Westerbeek Dahl. Engelsk oversættelse ved James Manley. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet februar 2022.

Fig. 4. Jordfæstegrave set fra øst. Foto Klaus Risskov Pedersen, Odense Bys Museer 2014. – *Inhumation graves seen from the east.*

¹ Af de i alt 37 kirker, der ved klemmebrevene blev dømt til nedrivning forsvandt dog ifølge Ejvind Slottved kun otte som direkte følge heraf. Særligt hårdt ramt var netop Fyn, hvor fem kirker var forsvundet ved 1500-tallets udgang (Fleninge, Hågerup (s. 3493), Ferritslev (*DK Odense* 3839), Egense (*DK Odense* 4849) og Viby (Udby sogn, Vends Herred), jf. Ejvind Slottved, »Klemmebrevene 1555. Studier over præsternes økonomi under Christian III«, *Historisk Tidsskrift*. Udgivet af Den danske historiske Forening, 12. rk. bd.VI, 465-494 (særligt 482 f.), Kbh. 1973; hertil kommer dog også ÷Hjulby Kirke (s. 1345). Jf. også Jakob Kieffer-Olsen, *Kirke og kirkestruktur i middelalderens Danmark*, Odense 2018, 211 (note 799) samt Nils Engberg, *Danmarks døde kirker. Middelalderens nedlagte kirker*, Odense 2018, 315.

² *Danske Kirkelove*, udgivet af Holger Rørdam (Kbh. 1883-89), I, 1883, 409 nr. 426 (9. januar 1555).

³ RAK. *Frands Brockenhuus. Kongelige og fyrstelige missiver 1557-1567.*

⁴ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551-1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1893-95 (15. juli 1562).

⁵ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Jens Rasmussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 250. Jf. også J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*, 5. udg. bd.V, 2 (13) 752, 755; *Monumenta Historiæ Danicæ*. Historiske Kildeskrifter udgivet af Holger Rørdam, 2. 2., 556-558, København 1887.

⁶ Niels Rasmussen Søkilde, *Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn*, Kbh.1870, 16.

⁷ Matr. 3d og 37.

⁸ Jf. Niels Rasmussen Søkilde, *Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn*, 1870, 12 (med note), hvor det dog er angivet, at formodningen hviler på 'tæt uden for gården' forekommende stednavne såsom 'Præst-led' og 'Præstekjær'; jf. også Niels Rasmussen Søkilde, *Trolleborgegnen og dens Beboere igennem 250 Aar (fra 1646 til vore Dage)*, 1894, 74.

⁹ Niels Rasmussen Søkilde er gravlagt på kirkegården ved Brahetrolleborg (s. 3449).

¹⁰ Niels Rasmussen Søkilde, *Trolleborgegnen og dens Beboere igennem 250 Aar (fra 1646 til vore Dage)*, 1894, 77.

¹¹ Begge gårde var i øvrigt blandt det gods, der måtte afstås af Kaj Lykke efter dennes flugt 1661, jf. s. 3502 med note 37.

¹² Mikael Holdgaard Nielsen, *OBM9770 Fleninge Kirketomt, Brahetrolleborg sogn. Sonderende undersøgelse*, 2012 samt Mikael Manoe Bjerregaard, *OBM 9770 Fleninge Kirketomt, Brahetrolleborg sogn. Beretning for arkæologisk udgravning af begravelser ved Fleninge ødekirke ved landsbyen Korinth*, 2014; udgravningsresultaterne er kondenseret i en illustreret lodsejerrapport af sidstnævnte forfatter benævnt *Arkæologisk rapport for OBM9770 Fleninge Ødekirke, Brahetrolleborg sogn, Sallinge herred*, tidl. *Svendborg amt*. De to førstnævnte udgivelser er tilgængelige på Slots- og Kulturstyrelsens database *Fund og Fortidsminder*

på www.kulturarv.dk. Resultaterne af forundersøgelsen 2012 er endvidere fremlagt af Mikael Holdgaard Nielsen i *Middelalderarkæologisk Nyhedsbrev* 78, november 2012, 23–24.

¹³ Detektorfund, jf. *Den Kongelige Mønt- og Medallesamling*, FP 9439, 9440.

¹⁴ Niels Rasmussen Søkilde, *Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn*, Kbh. 1870, 12.

¹⁵ Niels Rasmussen Søkilde, *Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn*, Kbh. 1870, 13. O. 1957 var døbefonten og ‘nogle ornamentsten’ at finde på en gård i byen – vel Søkilde –, jf. J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, V, 2, 752.

¹⁶ Niels Rasmussen Søkilde, *Gamle og nye Minder om Brahetrolleborg og Omegn*, Kbh. 1870, 15.

†FLENINGE KIRKE

The church was out towards the present Fleningevej, a good 300 m east of the southern part of Lake Arreskov and about the same distance from the northern outskirts of the station town Korinth. The locality, which was used in the 1800s for gravel quarrying, was formerly called “Gamle Kirke” (Old Church) and of the surrounding village area now only a couple of farms towards the north west and south remain.

†*Building*. In archaeological investigations in 2012 and 2014 no certain remains of the church were found, but a concentration of stones in the northern periphery of the excavation field may be remains of a southern outbuilding, possibly a porch. From earlier mentions in the 1800s it is evident that in the area roofing tiles, rubble and bones were found, and that the walls of the church ruin were visible until the time immediately before the exchanges of land, where one could see an outline of the east-west-oriented building. According to the tradition the material consisted of dressed fieldstones and red bricks in medieval size as well as lime mortar, and in the nearby farms various construction stones were also stored. In the nature of things the scanty information about

the form of the building renders difficult a more specific dating of the complex, but probably, as in the usual scheme of things, it was a Romanesque church in fieldstone or ashlar, with several Late Medieval outhouses of brick.

Furnishings. From the church all that remains is the presumed font, which is at Brahetrolleborg Church (p. 3415).

Graves. In the archaeological investigations the southern and western demarcations of the churchyard were established, to the west in the form of the old stone wall up to Fleningevej, while the southern extent coincided with the present field boundary. Of the 60 graves found there were skeletons or skeletal remains in about 50, but the conditions of preservation were not optimal; for example most of the bones appeared at a depth of just 5–20 cm beneath ground level (figs. 3–4).

On the basis of the skeletons’ arm positions it is presumed that the graves are distributed in time from the 1100s up to the closure of the church, but with the bulk in the 12–1300s. The finds of objects included four coins from the Middle Ages, all Danish *penninge* from c. 1286–1360.